

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ МИГРАЦИЯ ЖАНА МИГРАНТТАРДЫН БАЛДАРЫНЫН АБАЛЫ

Миграция в Кыргызстане и состояние детей мигрантов

Migration in Kyrgyzstan and the state of migrants' children

Аннотация: Илимий макаланын негизги бөлүгү Кыргызстандагы ички жана тышкы миграциянын абалын чагылдыруу менен бирге мигранттардын балдарынын тагдырын педагогикалык өнүттө изилдөөгө багыт алат. Учурдагы зээн кейиткен окуялар, өз укугун коргой албаган мигранттардын балдарынын айланасында болгондуктан, алардын көйгөйлөрүн чечүү заманбап маселелердин негизгилеринин бири экендигин көрсөткүбүз келди.

Аннотация: Основная часть научной статьи направлена на выявление проблем внутренней и внешней миграции, а также педагогическое исследование судеб детей мигрантов. Мы хотим показать, что решение проблем детей мигрантов - одна из главных задач нашего времени, потому что сегодняшние драматические события в основном относятся к ним.

Abstract: The main part of the scientific article is aimed at identifying the problems of internal and external migration, as well as a historical and pedagogical study of the fate of children of migrants. We want to show that solving migrants' children's problems is one of the main problems of our time, because today's heartbreaking events are spinning mainly around them.

Урунттуу сөздөр: ички миграция, тышкы миграция, мигранттардын балдары, мигранттардын балдарынын көйгөйлөрү.

Ключевые слова: внутренняя миграция, внешняя миграция, дети мигрантов, проблемы детей мигрантов.

Keywords: internal migration, external migration, children of migrants, the problems of migrant's children.

Чындыгында, мамлекеттин эң башкы ресурсу – эл эмеспи. Бирок Кыргызстан эгемендик алгандан бери чечилбей келаткан маселелер бир эсе айылдан шаарга агылган, бир эсе өлкөдөн тышка агылган миграциянын чоң агымдарын пайда кылды. Экөө тең кыргыз эли үчүн эң баалуу институт болгон үй-бүлөнүн туруктуулугуна жана бакубат жашоосуна мурда болуп көрбөгөндөй таасир тийгизүүдө.

Алгач ички миграцияга токтоло турган болсок, бир миллионго жакын адам ички мигранттар катары жашайт. Алардын көбү негизинен Ош менен Бишкекке элет жеринен көчүп келгендер болуп эсептелет. “Ички мигранттардын балдары көчөдө жүргөн балдардын болжол менен 80%ын түзөт. Алар Бишкектин чет жакасында авариялык абалда турган үйлөрдө, суу, газ, электр жарыгы жетишсиз болгон жайларда жашашат. Ал жактарда санитардык объектилерге жана коммуникацияларга, медициналык кызмат көрсөтүүлөргө, билим алууга, социалдык жөлөк пулга жеткилик чектелүү” [3]. Бирок миграциянын бул түрү үй-бүлөнүн финансылык абалына, жаңы жерде аралашып жашап кетишине байланыштуу бир катар түйшүктөрдү пайда кылса да, анын бирдиктүүлүгүнө анча таасир этпейт.

Ал эми тышкы миграцияга жана мамлекеттин абалына көңүл бурсак, үй-бүлө институтуна көбүнчө тышкы миграция абдан оор таасир этүүдө. Өз өлкөсүндө өзү

каалагандай жашоосуна шарт түзө албай, социалдык муктаждыктарын канааттандыра албай тышка агылып жаткан мигранттар арбын. Улуттук статистика комитетинин 2018-жылдагы маалыматына ылайык, “Орусияда 640 миң, Казакстанда 35 миң, Түркияда 30 миң, АКШда 15 миң, Италияда 5,5 миң, Кореяда 5 миң, Германияда 5 миң, БАЭде 3 миң, Улуу Британияда 2 миңге жакын мекендешибиз эмгектенип жүрөт” [1]. Дээрлик ар бир үчүнчү үй-бүлөнүн мүчөсү тышкы миграцияда.

Тышкы миграциянын себептери жалаң эле экономикалык жагдайга байланышкан эмес. Анткени жумушсуздуктан тышкары, укуктары коргоолбой, мамлекеттик органдардын абсурдга жеткен бюрократиясынын айынан, өлкөнүн келечегин көрбөгөндүктөн, балдарын Кыргызстанда окуткучу келбегендиктен кетип жаткандар да көп. Башка мамлекеттердин сот системасын, укук коргоо органдарынын ишин, мамлекеттүүлүгүнүн туруктуулугун көргөн мигранттардын көбү кайрылып келгиси келбей калган жагдайлар бар. Бул болсо өлкөдө ушул тармактарда (жумушсуздук, сот адилеттиги, мамлекеттик органдардын бюрократиясы, социалдык коргоо системасынын начар иштеши) чоң кыйынчылыктар бар экендигинен кабар берет.

Тышкы мигранттардын шарттуу категориялары катары эмнени айта алабыз? Арийне, тышкы миграцияга агылгандардын бир топтору барган жеринин жарандыгын алганга аракет кылышат. Андайлардын бир тобу кийин үй-бүлөсүн ала кетип, өзү кошулган мамлекеттин турмушуна аралашып кетет. Бирок андан да аярлуу топ болуп миграцияга жаңыдан аттанып, барган жеринде да, Кыргызстанда да жетиштүү материалдык база түзүүгө жетише элек мигранттар эсептелет. Булардын тажрыйбасы да жетишсиз, юридикалык статусу да бүдөмүк, таяна турган тоосу да азыраак. Үй-бүлөлүк кыйынчылыктарга да ушул категориядагы мигранттар көбүрөөк кабылууда десек жаңылышпайбыз.

Тышкы миграция жана үй-бүлөдөгү кыйынчылыктарга сар эсеп салсак, экономиканын негизги тирөөчү, өлкөгө өбөк болгон жердештерибиздин жеке турмушунун абалы жеңил эмес. Буга чейин көп жыл бою Орусияда соода-сатыктагы жумуш орундары үстөмдүк кылгандыктан, миграцияга көбүнчө аялдар кетип, ушунун өзү кыргыз үй-бүлөсүндөгү аял менен эркектин ролуна абдан чоң сыноо болгон. Соода-сатыктан өзүн таба албаган, эрки бош эркектердин бир тобу ичип кетишти. Кийинки жылдары башка жумуш орундары ачылганда эркектер да бара башташты. Бул миграцияга аттангандардын гендердик абалын бир аз теңдеп, миграцияга чогуу аттанган түгөйлөрдүн эсебинен үй-бүлөлөрдүн сакталып калышына бир аз да болсо өбөлгө түзүлдү. Ошентсе да бир катар үй-бүлөлөрдөн миграцияга же аялы, же күйөөсү гана аттангандыктан башка жерден түгөй таап алып акыры ажырашып тынгандары да көп болду. Айрымдары бир эмес, бир нече жолу түгөй тапканга жетишишти...

Ал эми мугалимдерге өзгөчө сый кылган Япония өлкөсүндө «Японское общество благодаря развитию среднему классу (70% населения) в социальном плане считается благополучным. Миграции в страну не наблюдается...» [2] деп, миграциянын жоктугун тастыктап жатса, а биздин мамлекетте тышкы миграциянын эбегейсиз масштабы айылдардагы демографиялык абалды да өзгөртүп, ал жакта көбүнчө кары-картаңдар менен балдар гана калышына себеп болууда. Башкача айтканда, калктын эмгекке жарамдуу бөлүгү өз күчүн өзү туулуп-өскөн айылдардын социалдык абалын оңдоого, айылдардын күнүмдүк жумушун аткарууга эмес, чоочун өлкөдө иш кылууга, күч-кубатын четке жумшоого аргасыз.

Тышкы мигранттардын жана алардын балдарынын жагдайын карасак, тилекке каршы, булардын ичинен эң аярлуу катмар - балдар болуп калды. Көбүнесе туугандарыныкына, тааныш-билиштериникине же интернатка ташталган мигранттардын балдары 200 миңден ашык. Чоң ата, чоң энелерине калтырылган күндө деле жашы жетип калган кишилер алардын баарын ойдогудай тартипте караганга, тиешелүү денгээлде коргогонго алы жетпейт. “2014-2015-жылдары 17 жашка чейинки балдардын 11 пайызынын же атасы же апасы чет өлкөдө жашачу. Эмгек, миграция жана социалдык

өнүгүү министрлигинин маалыматтарына ылайык, текшерүүгө алынган 192 миң үй-бүлөнүн ичинен 72 миң бала кароосуз калтырылган. ” [3].

Албетте, азыркы күндө да, ата-эненин кароосунан алыс калса да “турмуш өзү илим сабак” демекчи, буттан туруш үчүн жашоонун муштумун эртелеп көрүп, жетимдер сымал жашоонун бары-жогун, ачы-тогун эрте түшүнгөн акылы тунук, зирек, түшүнүктүү, адеп-ахлагы жогору жакындарындагы асыл сапаттарды өзүнө сиңирип калыптанып жаткан, таалим-тарбия алып жаткан мектебин алдыга сүрөгөн мигранттардын уул-кыздары да жок эмес, бар. Бирок бул дагы кымгуут, чакчалекейи чыккан, материалдык байлыкты биринчи орунга койгон коомубуздун “жаманды көрүп, жакшынын баркы чыгат” демекчи, жан дүйнөсү салыштырмалуу таза, азчылык бөлүгүндө орун алууда. Тактап айтканда, бул жерде мектеп менен тыгыз байланыштагы, мигранттын уул-кыздарынын келечегине кайдыгер карабаган, которулган тыйынды туура жумшаган, эмгек менен акыл эмгегине айкалыштыра шарт түзүп берген, керек учурда калыстык менен туура кебин айтып, “социалдык жетимдин” башынан сылап, мээрим төгө билген, үй бүлөнүн туура моделин үлгүгө тарткан мигранттын жакынынын ролу зор. Ошондой эле, кээде ата-энеден артык шарт түзүп, “COVID-19 пандемиясы аргасын түгөтүп турган учурда (ата-энеси ажырашып, 10 жаштагы баланы таштап, тышкы мигрант болуп кеткенине байланыштуу башынан көп кыйынчылык өткөргөн) 15-жаштагы келечекте ашпозчу болгусу келген Айбек өңдүү балдарга онлайн окуусу үчүн телевизор алып берип, психолог кызматын көргөзүп жатышкан Кыргызстандагы БУУнун балдар фондунда иштеген жарандардын ролу да жогору” [6].

Өз ата-энесинин бүгүнкү техниканын өсүп-өнүккөн шартында тез-тез байланышка чыгып, кабар алып, сырдашып, жакшы көрөрлүгүн айтып туруусу да өтө маанилүү маселелерден экендиги талашсыз. Ошону менен бирге, экинчи ата-энеси болуп эсептелген - мугалимдер жамааты, анын ичинен: мектеп мүдүрү, тарбия иштер боюнча завуч, социалдык педагог, психолог, класс жетекчи жана башкалар. Булардын да эгер өз иштерине кайдыгер карашпаса орду абдан зор. Бирок тилекке каршы, Кыргызстандагы №2 өңдүү кээ бир мектептерде булардын бири болсо бири жок. Маянасына карабай патриоттуулук менен өз ишин туура аткарып жаткандар да аз. Андыктан мындай маселени чечүүдө мамлекеттик атка минерлер да тышта калбоосу абзел...

Миграцияга кетип жаткандар балдарын атайын интернатка таштайын десе ата-энеси экөө тең бар. Ата-энеси акча жиберип, бирок аларга сарпталбаган учурлар көп. Андан сырткары тышка чыгаарда сөзсүз бирөөнү камкорчу кылып баласын тапшырып кетиш керек. “Кыргызстанда өкмөттүн токтому менен мигранттардын балдарынын баарын каттоого ала башташты. Өткөн жылдын декабрында эле ата-энеси чет өлкөдө жүргөн 79 миң бала катталган. ЮНИСЕФ атайын форманы иштеп чыгууну баштады. Баштапкы этаптарда муну өз эрки менен кылуу каралган. Экинчи кадам – жергиликтүү бийлик жана мектептер менен иш алып баруу. Алар ата-энелерине байланышып, баласын бирөөнүн асыроосуна берүүгө жардамдашуусу керек. Эгерде каршы болсо, сот аркылуу милдеттендирүү жагы да каралган” [4].

Калктын зордук-зомбулукка кабылуу коркунучу жогору эң аярлуу катмары да өз укугун коргой албаган кичинекей балдар болуп турат. Сот системасынын, сот адилеттүүлүгүнүн абалын эске алганда, кылмыштардын өтө эле көп бөлүгү жазасыз калып, анын ичинен балдарга карата жасалган кылмыштарда алардын коргоочусу жок калып жатат. Көптөгөгөн факторлордон (аны менен катар жакырчылыктан) улам эксплуатациялоого жана катаал мамилеге кабылып келишет [3]. Ата-энеси узак убакытка таштап кеткен балдар - коркунуч алдындагы топ катары саналат. Себеби алардын көпчүлүгү каралбайт, моралдык, физикалык жактан ыдык көрөт, укуктары тебеленет. «Уядан эмнени көрсө, учканда ошону алат» деген абалтадан сөз бар эмеспи. Мээрим төгүлбөй, жеткиликтүү билим берилбей, муктаждыктары канааттандырылбай, өзүн таштанды катары сезип өсүп жаткан муундан он жылдан соң, он беш жылдан соң кандай адамдар калыптанып чыгат? Ата мекенине сапаттуу кызмат кылган, өлкөсүнүн

экономикасына салым кошкон, эли-жерин сүйгөн, адеп-ахлагы бийик атуулдардан болушат деп ким кепилдик бере алат?! Ата-энесинен алыс өсүп калган баланын аң-сезими бузулуп, улуу муунга таарыныч менен чоңоет. Мындай учурларда ал өзү менен өзү калып, карай турган адамдардын да тилин укпай, чөнтөк телефондогу ар кандай маалымат менен көчөнүн тарбиясында калуу коркунучу да бар. Андай муундун бир бөлүгү эмитен эле жашы жетилип, коомчулуктун маргиналдашкан бөлүгүнө айланды. Мындай психологиялык соккуга кабылган балдар менен иштөө да кыйын. Үйдө алсыз, кордолуп, зордук-зомбулукка кабылып өсүп жаткандыгына байланыштуу мектепке келгенде күчүн башкалардан чыгарат. Окууга деген кызыгуусу жоголот. Ушул катмардын ар кандай кылмыштуулукка баруу көрсөткүчү эң жогорку деңгээлде.

«Жаштар - биздин келечек» деп көп айтабыз. Бирок бели ката элек балдарга табигый шык-жөндөмүнө ылайык билим менен бутуна тургудай инвестиция кылуунун, уул-кызынын кесипти туура тандоосуна түрткү болуунун ордуна, балалыгынан тез ажыраткан, оор жумуштарды жасатып, ден соолугунан ажыраткан, жаш кыздарды чет жактарга бала багууга, улгайган карыларды кароого жөнөткөн жагдайлар да көп эле кездешүүдө. Эркек баланын, кыз баланын тарбиясына ата-бабаларыбыз сыяктуу олуттуу мамиле кылып, убакытты өткөрбөй, туура калыпка, багытка салып таалим-тарбия бербесек, ээн калганда тарбиячы болуп жаткан - эленбеген массалык маалымат каражаттарынан: туура эмес тартылган мультфильмдерден, интернет оюндарынан, кино тасмалардын да ак карасын ажыратууга көзөмөл кылуучу ата-энеси жанында болбой, жанындагысы ата-энесиндей күйүмдүү, милдетүү болбой жыйынтыгында суицид, эрте кош бойлуулук, бузулган психология, кайрымсыз муун - мына ушунун баары миграциянын кесепети.

Тарыхка көз чаптырсак согуш, ачарчылык мезгилдеринде да кыргыз элинин пейили бөксөрбөй, ыйман-уяты жукарбай меймандостугун сактап, патриоттулугун, адамгечилигин көргөзүп жашап келишкен. Ал эми учурда “кедей байга, бай кудайга жетсем” деген динамикалуу жашоо өкүм сүргөндөй. Бакыт - акча, алтын менен, материалдык байлык менен ченелип калган сыяктуу. “Кулча иштесең, байча жашайсың” деп балдарына көп көңүл бөлө албай калган ата-энелер кээде көбүрөөк акча карматуу менен өз кемчиликтерин жапкысы келет. Мындай учурларда акчаны өз таман акы, маңдай тери менен таппаган, тыйынды туура жумшоону билбеген балдар туура эмес жолдорго түшүп, ата-энесин азапка салып кейиткен учурлар да көп кездешет. Бирок акча, материалдык байлыктан да жогору тура турган, көзү өтсө кайтып келгис адам байлык экендиги, нагыз адамдын адамдыгы – анын ички дүйнө тазалыгы, адеп-ахлагы, жан дүйнө байлыгы менен чектелип, бааланарын, жогоркудай кемчиликтер кайрадан кайталанбашы үчүн учурдагы жана келечектеги ата-энелерге түшүндүрүүбүз зарыл.

“Бала тапкандыкы эмес, баккандыкы”, “туулганына сүйүнбөй, турганына кубан”, “бирөөлөргө кор бала, бирөөлөргө зар бала” деп акылман ата-бабаларыбыз макал-лакаптарында таамай айтмакчы, өз балдарына үлгү-күзгү болуп, ыймандын агын, таалимдин тазасын, тартиптин бекемин берип бага албаса, балага зар болгон, жүрөгү мээримге толгон шарттуу үй-бүлөлөргө, баланын келечегине кам көрүп, “куру намыс баш жарат” болбой берүү да акылга сыярлык иш.

Эми биз жогортодон айтылган маселелерди чечүүнүн негизги жолдоруна кайрылсак, миграция маселесин чечүүдө эки башка мамиле бар. Биринчиси – мигранттардын барган жериндеги укуктарын коргоого шарт түзүү, экинчиси – өлкөнүн өзүндө мигранттар кетпегидей шарт түзүү. Азырынча кыргыз мамлекети жеңилірээк вариант катары биринчи жолду тандап алып, Евразия Экономикалык Биримдигине Кыргызстандын киришинин негизги жетишкендиктеринин бири катары көрсөтүп келатат. Бул бийлик үчүн ыңгайлуу, бирок эл үчүн туңгуюк жол. Анткени ал миграцияны ого бетер күчөтөт, демек мамлекеттин биринчи түзүмү болгон үй-бүлөнүн сакталып калышына жетиштүү салым кошпойт. Мындан тышкары, ал миграциянын айынан келип чыккан демографиялык маселелерди ого бетер күчөтөт.

Ошондуктан миграциядан жабыр тарткан кыргыз үй-бүлөсүн сактап калуунун негизги багыты өлкөдө тышкы миграцияга кеткендер кайрылып келгидей экономикалык жана укуктук шарттарды түзүү болууга тийиш. Биринчи ирээтте, өлкөдөгү коррупцияны азайтып, өлкөдөгү акча өлкөнүн өзүндө калышы камсыз кылууга багытталган экономикалык саясат жүргүзүү зарыл. Албетте, бул мамлекеттин бүт күч-кубатын, ал тургай түбүнөн өзгөрүшүн талап кылган, оор иш. Бирок аны жасабасак, кийинки үй-бүлөлөрдү да жоготуп алабыз.

Андыктан, биз дагы илгери үмүт менен “аракетке берекет” деп, жогорудагы кылмыштарды жоготуу максатында педагогика илимдеринин үч жолку академиги А.Э. Измайлов көзү тирүүсүндө дүйнөлүк илимий-жыйынга катышып келип, магистранттарга айткан сөзү менен жыйынтыктасак. Тактап айтканда, Лаостогу билим министринин докладындагы - жаштардын кылмыштуулугу жокко эсе экендигинин үч негизги тарбиялоо өзгөчөлүгүнүн себебин учурдагы жаштарга, ата-энелерге, жалпы коомчулукка жеткирсек – бүгүнкү күндө өтө татаал проблемалар менен кагылышып жаткан үй-бүлөлөрдүн да жүгүн жеңилдетебиз деген ойдобуз. “Биринчиден, кенже курактагы балдар атайын диний мекемелерден таалим-тарбия алат. Экинчиден, “Балам уяттуу бол, уят өлүмдөн катуу”- деген эненин туура тарбиясы. Үчүнчүдөн, элдин жаштарга болгон күчтүү көзөмөлү” [5]. Мындай тарбиялоо маданияты биздин ата-бабаларда да кездешкен. Тарыхый шартка ылайык “элүү жылда эл жаңы” болуп өзгөргөн коомубузга үзүлгөндү улап, чачылганды жыйноо менен улуу муун жаш муунду калыптандырса, акыл тарбиясы менен руханий тарбияны айкалыштырса, балага карата ата-энелик мээрим-сүйүү, милдеттерди туура аткарса, убакыт өтөт, эртеңки күнү, анын баары, уул-кыздардан кайтат демекчибиз.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Статистика / Департамент внешней миграции при Министерстве иностранных дел Кыргызской Республики ssm.gov.kg
2. Андриенко Е.В. Сравнительная педагогика: учебное пособие / Е.В. Андриенко; Минобразования и науки РФ, Новосибирск: Изд-во НГЛУ, 2016.
3. Мигранттардын балдары / UNICEF Кыргызстан. // <https://www.unicef.org/kyrgyzstan>
4. Н. Рыскулова. Миграциянын күнү: Кыргызстанда ата-энесиз балдардын мууну өсүүдө. Би-Би-Си, Бишкек, 2-апрель 2019. // <https://www.bbc.com/kyrgyz>
5. Этнопедагогика: ЖОЖдун студенттери үчүн окуу куралы. – Бишкек, 2018-ж.
6. “ЮНИСЕФ” Кыргызстан, Пресс-релиз. Ата-энеси миграцияга кеткен баланын ашпоз болуу кыялы. Бишкек, 17-декабрь, 2020-ж.

Рецензент: Молдокеева Ж.Ф. – социология илимдеринин кандидаты, Кыргыз эл аралык университетинин доценти.